
GORSKI VIJENAC I LUČA MIKROKOZMA

Borislav Jovanović

The parallel between the two most dominant books of the Montenegrin national literature. Will the time come when *The Ray of Microcosm* will get out of the shadow of *The Mountain Wreath* and lead to a more comprehensive aesthetic turn in the reception of Njegoš. *The Ray of Microcosm* belongs to those works of the world literature which contain general horizons. It is its quintessence and the standard of every literature. There are always reasons for the new reading of a book, but there are none for their ideological, necrophilic and provincial adjustments.

Iako je dvije stotine godina od Njegoševog rođenja, za Crnogorce kao da te vremenske distance nema. Duh Njegoševog lika i djela ne jenjava, ne arhivira se. To je konstanta koja traje i neće, vjerovatno, posustati. Riječ je o kompleksnoj, specifičnoj memoriji: ona je najkonzistentniji dio prolegomene za crnogorsku naciju i njena živa apologetika. Njegoš u izvornoj crnogorskoj memoriji nije samo mitska već imperativna, istorijska kategorija. Što smo dalji od njega, sve nam je bliži uprkos svima koji ga izmiještaju iz svog sopstvenog narodonosnog i nacionalnog bića. Uprkos svim negacijama onoga što je Njegoš bio i nosio kao svoju vladarsku, državničku i

pjesničku misiju. To nije crnogorski neoromantizam već nešto što je vječita obznanica crnogorskog nacionalnog intimiteta. Pamćenje ima pravo samo na ono što je neprolazno. *Gorski vijenac* je neukrotiva vizija crnogorskog trajanja, *Luča mikrokozma* Njegoševa univerzalno-poetska anatomija. S *Gorskim vijencem* smo duboko u povijesnoj samosvijesti i emancipaciji, s *Lučom* u filozofskom vremenu i logosu. U slobodi i promisli ljudskoj na vječnom planu. Dvije najdominatnije crnogorske književne i duhovne paralele. Jedan etički i jedan duhovni stub. Jedno od ovih djela nije nam silazilo s uma, drugo je imalo skrajnutiju, kamerniju, recepciju.

Ako su, zapravo, cio prošli i pretprošli vijek u crnogorskoj literaturi bili u znaku *Gorskog vijenca*, vjerovatno, da će ovaj tekući, pa i onaj naredni, biti u znaku *Luče mikrokozma*. Pogotovo, što će se u ovom, dvadeset prvom, vijeku obilježavati i dvjestogodišnjica rođenja *Luče mikrokozma*.

Tradicionalističke fame

Trebalo bi, konačno, da se u nacionalnoj literaturi i kulturi osjeti mnogo više nego do sada prisustvo ingenioznog poetsko-estetskog i filozofskog duha *Luče mikrokozma* i njenog, uslovno govoreći, viška poezije; da dođe do oslobađanja od inferiornosti i tradicionalističke, školske, fame o njenoj nerazumljivosti, prepleksivnosti; da *Luča* izađe u veću čitalačku hemisferu i dobije produktivniji i sveobuhvatniji hermeneutički doseg koji joj pripada: da nacionalna kultura osjeti više samopozdanja i samovrednovanja jer u svom jezgru ima vanserijski parametar. Takođe, trebalo bi da dođe i do mnogo veće internacionalizacije ove knjige; do njene agresivnije,

inovirane, prezentacije u evro-literaturi. S novim dešavanjima u istorijskoj crnogorskoj stvarnosti, pogotovo. *Luča* i njena sudbina trebalo bi da budu dio ne samo slavističkog, akademskog etabliranja, već uporišni dio nacionalne kulturne strategije kako bi krug njene reprezentativnosti bio jedan od fundamenata i u crnogorskoj i u svjetskoj baštini. Isuviše gučimo, da ne kažemo, sakrivamo, to što imamo a sa čime bi drugi narodi neprestano opsjedali kulturnu mapu Evrope i bitku za svoj identitet preuzimali u svoje ruke. Da su nekolike generacije crnogorskih pisaca robovale već od svojih početaka *Luči*, onoliko koliko su robovale *Gorskom vijencu*, izvjesno je da bi nacionalna literatura imala svoje ubrzanije, ekskluzivnije, slojevitije tokove i veće domete. No, to je sve već u domenu fenomenologije kao što je u domenu fenomenologije i činjenica da je *Luča mikrokozma* nastala u ambijentu klasične rodovsko-plemenske zajednice. Da je njen autor bio nepismen do svog kasnog dječastva.

Novo čitanje

Novo čitanje *Luče*, kao i *Gorskog vijenca* može biti samo njeno, njegoševsko, izvorno viđenje a ne svetosavsko, provincijalno beatifikovanje i svođenje na populističke, ikonografske obrazce. U dosadašnjoj velikoepskoj i dugotrajnoj tradicionalističkoj strukturi nacionalne književnosti i kulture drugačija sudbina *Luče* nije se mogla ni očekivati. A trebalo je da Njegoš kao apostol crnogorske poetske i filozofske misli, odnosno, njegova *Luča mikrokozma*, budu svojom opčinjavajućom umnom disperzijom, konstanta, istočnik, nacionalne književnosti. Vječita mjera stvari. Njena elitistička dimenzija.

Novo čitanje je novostvorena teorijska, recepcijska, odrednica koja nas, ponekad, može odvesti, odnosno zavesti, pa da od jednog pisca i njegovog genija koji je kao takav svevremenski kreiramo nekog drugog pisca - po našoj akutnoj slici i prilici: da ga, kao što nam se dešava, pseudočitajući ga, kasapimo zarad nekog sasvim drugog konteksta. Novo čitanje da, ali ne po svaku cijenu. Pogotovo, ne neuko i zbog nadriaktuelnosti i ugađanja trenutku. Neka se Njegoš čita kao i drugi veliki pisci – i to je stvar ličnog opserviranja, pojedinačnih pristupa, ili, pak, tendencioznog ili banalnog konstrukta, ali ne može biti dozvoljeno tumačenje koje skreće izvan njegoševskog humanističkog, etčkog i mislilačkog duha. Ko god nepromišljeno skreće sa magistrale upada u ćorsokak. Genijalni pisci kroz svoju epohu sagledavaju sve što čovjeka čini čovjekom za sva vremena. Njegoš je postao mitska ličnost ali ne na osnovu junaštva i bojnog polja već na osnovu svog književnog djela. Svog filozofičnog bića. On je, zapravo, prvi južnoslovenski pisac koji se na geteovskom nivou bavio *posljednjim*, odnosno, eshatološkim stvarima kao što su postanje, smrt, smisao i besmisao. Njegovo književno djelo samo formalno pripada određenom književnom pravcu jer je iznad svega književnost.

Prevaga estetskog

Evroatlanska kretanja u crnogorskoj literaturi na razmeđu milenija nagovještaj su da ovaj Njegošev spjev neće više biti u sjenci *Gorskog vijenca* a *Gorski vijenac* kao neponovljiva dramska apoetoza slobodi i borbi crnogorskog naroda za svoju sopstvenu slobodu u sjenci *Luče mikrokozma*. To bi, istovremeno značilo i konačnu prevagu estetskog diskursa nad epskim, kako u našim

glavama, tako i u glavnim tokovima nacionalne literature, odnosno, kulturne i nacionalne paradigme uopšte. *Gorski vijenac* je, zapravo, Njegoševa tvorevina koja je iz glave cijela naroda dok je *Luča mikrokozma* duboko individualni čin jednog mislioca, usamljenika, kojem je prethodilo bogato i raznovrsno čitalačko iskustvo i eruditska nadahnutost. To je epistemofilija, odnosno, jedan od modela tražanja za tajnom. Njegoš, koji sebe u svojoj dvadeset prvoj godini autorecepcijski tako precizno, sudbinski, odredi za Pustinjaka Cetinjskog – *Luču mikrokozmu* nije pisao za svoje sunarodnike jer su oni bili većinom nepismeni ali jeste za nekog tadašnjeg ili sadašnjeg evropskog, elitnog, čitaoca. Pisao je, uostalom, za sebe i svoje univerzalne horizonte. Ni sam nije mogao razaznati će se u svojoj viziji svijeta graniče, a će spajaju vladika i u njemu vatreni poeta. Njegoševa poetika se može imenovati kao *l u č a m i k r o k o z j e* - kao cio poetski pravac u nacionalnoj i ne samo nacionalnoj literature čiji je uticaj bio veoma skroman. Jer, kosmos u čovjeku i čovjek u kosmosu je cijela prelogamena ne samo crnogorske duhovnosti. Jeste, kako kaže autor *Luče ništavilo je prekomjerno*, ali mu ni tvoraštvo ne ostaje dužno. Njegoševa Muza je iznad shema o tvoračkom i božanskom. Njegoš je, zapravo, sve pretvarao u poeziju kao sam po sebi čovječji, subjektivizirani, i nadnaravni čin. Njegoš u otkrivanju najviše tajne ima i kontroverzi, fragmentarnosti, ali to je antikanonizam bez kojeg nema poetskih transponovanja iskustva i odgonetanja onog što se postavlja pred sobom. Stvari su se u ovih 168 godina od izlaska *Luče* toliko promijenile da se može reći ko nije upoznao ovaj Njegošev poetsko-filozofski spjev nije upoznao pravu dimenziju Njegoševog genija. Na velikom je gubitku kako po svoj intelekt, tako i po svoju kulturu u najširem smislu.

Dvije vertikale

S Njegoševim *Gorskim vijencem* počela je epska vertikala crnogorske književnosti a sa *Lučom mikrokozmozom*, koja je izašla dvije godine prije *Gorskog vijenca*, njena estetska vertikala. Njihov razvoj nije, naravno, imao svoje ravnomjerne tokove: estetsko je bilo dugo i dugo zbog sveopšte nadmoći, istorijskih okolnosti i masovne recepcije *Gorskog vijenca* u sjenci epskog. *Gorski vijenac* je postao kulturna knjiga a *Luča mikrokozma* knjiga u odloženoj ili povremeno, jubilarno, prisutnoj naučnoj i čitalačkoj recepciji. U odnosu na *Gorski vijenac*, njome su se bavili rijetki njegošolozi tumačeći je, uglavnom, kroz harizmu njenog autora kao prvenstveno vladike, odnosno, crkvenog poglavara. Bilo i biće čisto ideološkog pristupa, vulgarizacije, i svega onoga što je *Luču mikrokozmu* kao kristalisanu i na sveopštem planu humanističku književnost ostavljalo negđe po strani. Ostajala je, ponajviše, knjiga tamom zarobljena. Njegošologija je, uglavnom, počivala na *Gorskom vijencu*. Manjem fokusiranju *Luče* doprinijelo je njeno višedecenijsko određivanje kao isključivo religioznog spjeva što je godilo kako velikosrpskim teozozima, tako i ideološkoj stvarnosti poslije Drugog svjetskog rata. Dakle, još jedan stereotip koji nam se vraćao kao udar. Njegoš je i ovom knjigom, zapravo, bio potpora unifikaciji pravoslavlja i velika premisa za propagandu o nepostojanju crnogorske duhovnosti i crnogorskog sopstva. Tako su se rađali klerikalizacija, mitotvorstvo i šematizacija, utilitarizacija, nje-goševe misli. Mi, skoro, da i nijesmo imali svog, izvornog, pancrnogorskog, čitanja Njegoša. Sve njegove recepcije dolazile su nam sa strane. Njegoševa izabrana i sabrana

djela nijesu nikada štampana u Crnoj Gori - čak ni povodom stogodišnjice Njegoševe smrti. To su radile izmještenne „crnogorske“ redakcije. Situacija povodom obilježavanja Njegoševih jubileja se ponavlja. Crna Gora se povodom dvjestogodišnjice rođenja autora *Luče mikrokozme* nije sjetila da objavi kritičko izdanje Njegoševih djela, ili pak u ovoj godini otpočne sa tim poslom.

Paradigma poezije

Godina 1845. je, zapravo, jedan od najznačajnijih datuma, ako ne i najznačajniji, u crnogorskoj nacionalnoj literaturi. To je godina kada se pojavila Njegoševa *Luča mikrokozma*, moderno poetsko jevanđelje skuplje vremena i burna žilišta. Poetika svijeta u malom i velikom srazmjeru sa krajnjim dometima koliko pjesničkog toliko i ekliktičkog tumačenja i usložnjavanja vasiljenskog kruga čiji smo zatočenici. Riječ je, zapravo, o trenutku kada je nastala najznačajnija i najbolja knjiga crnogorske kao i južnoslovenske književnosti. Knjiga takve poetske ali i filozofske, teološke, eshatološke, ovozemaljske i onozemaljske misli, takvog izvornog jezikoslovnog crnogorskog duha, teško će se ponoviti. Njegoš je s *Lučom mikrokozmom* promovisao nešto što je paradigma, ili jedan od obrazaca poezije uopšte; nešto što može biti prilog za definisanje, inače, veoma teškog zadatka teorijskog i svakog drugog pokušaja definisanja poetske riječi u decidan, konačni, formativni, zapis. Ako je, kako to reče jedan veliki američki pjesnik, poezija teorija života i ljudske sudbine, onda je *Luča mikrokozma* istovremeno i poezija u poeziji i teorija poezije same po sebi. Stvarajući ovo djelo u Biljardi uz svjetlost lojanice, Njegoš je sve više ulazio u „opširni ljetopis vremena“, odnosno, u prostor

vanvremenog i božanskog. Njegoš je svoju misao pomjerio dalje i dalje od svakog pozitivističkog i romanitičarskog iskustva osvajajući i sublimirajući svoje misaone napore u tekst kosmogonijske, pjesničke slike, tajanstvenih jezičkih kodova i upitanosti koje zadiru duboko ispod ljudske i vasijske kože. Njegoš je pomjerio granice, inače, bezgranične poezije i svoju poeziju pretvorio u ono bez čega nijedna poezija ne može - u metafiziku i estetiku. On kao da je imao u vidu i Šilerovu misao koja glasi: „Svijet je tijesan a um prostran. Misli žive lako jedna pored druge ali se u prostoru bolno sudaraju“. A sve je to radio u ambijentu u kojem je bio prinuđen da sluša gusle i priče pričine oko ognja a da zatim kasno u noć počinje sa čitanjem Platona, Epikura, Protagore, Dantea, Miliona, Puškina, Lamartina.

Otkrivajući poeziju Njegoš je otkrivao i misteriju jezika i ljepotu neponovljivih poetskih znakova i glosa koji obilježavaju skoro svaki stih. Duh poezije je, ustvari, duh bića i glas jezika. Od *Pustinjaka cetinjskog* i pjesme *Crnogorac svemogućem bogu* on je dospio do nebesko-poetske i filozofske strukture svijeta a samim tim i do jednog od umnih gospodara poezije: do uspješnog pokušaja ostvarenja nemogućeg, odnosno apsolutnog.

Borba dobra i zla

Samo je nekoliko knjiga u svjetskoj književnosti koje su dostigle snagu poetske vizije odnosno kontemplativnog odgovora na iskonska pitanja odnosa čovjeka i vasijske, postojanja i nepostojanja, vječite, manihejske borbe dobra i zla, anđela i đavola, gospodara tame i gospodara svjetlosti, susreta materijalnog i duhovnog i njihovog dramskog epiloga u čovjekovom padenju i uspeću. Njegoš je u *Luči*

mikrokozmi nadmašio samog sebe – možda baš *tajnom rukom smjeloga slučaja*. Nadmašio je prije svega svoj ogromni skepticizam izražen na početku ovog djela:

„Čovjek organ dosta slabi ima
Da izrazi svoje čuvstvovanje
Zato znake različite dava
Različita tjelodviženija
Umna čuvstva da objelodani...
No sva naša slaba čuvstvovanja
Sram onoga što bi šćeli kazat
Nijemo su spleteno narječje“.

Ključ za što izvornije i mogućnije čitanje *Luče mikrokozma* nalazi se u samom naslovu.

U čovjeku koji je osuđen da promišlja svoju sudbinu, svoje *snoviđenje strašno*. Njgoš vjeruje u čovjekov um, u moć sopstvene samospoznaje iako je sam sebi najveća tajna. Centralni izazov je, upravo, „čovjek bačen na burnu brežinu, siromašan bez nadziratelja“. Njgoš promoviše čovjeka gradeći spjev koji je himna, prije svega, ljudskom umu vidjevši u tome smisao postojanja, smisao pronicanja u samog sebe i u sva naša začetija. On ne vidi čovjeka kao roba „tuđe“ već kao roba sopstvene misli, kao luču koja može da odstupa i od crkvenog načertanija a da pri tom može imati i svoje pjesničke oltare.

Odstupanje od religije

Njgoševa *Luča Mikrokozma* je, prije svega, i dominantno pjesnički a manje religiozni spjev kako se najčešće kvalifikovao. Religioznost se pripisuje i *Epu o Gilgamešu* i Danteovoj *Božanstvenoj komediji* ali ako bi se

sveli samo na tu konotativnost ova djela ne bi bila ono što jesu - svjetski duhovni opservatoriji. Idući tom stazom svjetske književnosti doći ćemo do lako nametljivog zaključka da Homerova *Ilijada i Odiseja* ne bi emanirale već dvije i po hiljade godina estetikum svjetskog pisma ako bi se samo svele na neke elemente njihovog mitološkog, odnosno, religioznog predloška. Isto to moglo bi se reći i za Miltonov *Izgubljeni raj*. Sve čega se dohvatio Njegoš je vaskrsao u dramatsko-poetsko soglasje.

„Sve divote neba i nebesah
Sve što cvjeta lučem sveštenijem
Mirovi li al umovi bili
Sve prelesti smrtne i besmrtne
Što je skupa ovo svekoliko
Do opštega oca poezija?
Zvanijeje svešteno
Glas je njegov neba vlijanije
Luča svjetla rukovoditelj mu
Dijalekat mu veličanstvo tvorca“.

Najdecidnije rečeno Petar II Petrović Njegoš nije bio bigot. Jer vjerski, ili bilo kako, zatucani ne pišu ovakve svjetlonosne knjige. *Luču* nije pisao pokorni monah već jedan nemirni duh, neko ko kaže:

„Koliko sam i koliko putah
Dubokijem zauzet mislima
U cvijetno lono prirodino
Hraneći se pitatelnim sokom
Iz nje sisa gole i prelesne
Mater štedru zapitava smjelo
Rad česa je tvorac satvorio..?“

Luča mikrokozma ima sva obilježja totalnog pjesničkog elaborata i neizbježne imaginacije. Svako traganje za pravom religioznom komponentom u ovoj književnoj tvorevini, poput nikolajvelimirićovske i mnogih sljedbenika ove vrste popovanja, sve do amfilohije-radovićevskog udaljavanja od njegoševog kompleksnog pjesničkog svijeta, pa i zloupotreba i *Luče mikrokozme* kao i *Gorskog vijenca* u kvazireligijske, odnosno, u dnevno-crkveno deklamovanje, nadri-svetkovanje i guranje Njogoša u pjesnika i zaštitnika samo jednog naciona i samo jedne misli. Veliki stvaraoči su kao po pravilu i veliki filantropi i velike kosmopolite. Ne mogu se, zapravo, ni *Luča mikrokozma* niti *Gorski vijenac* pretvarati u svetosavsku ili bilo koju liturgiju. Njogoševa religija je samo nezaobilazna primjesa svakog teksta koji ima pretenziju da se upušta u duhovnu avanturu odgonetanja kosmičke tajne u kojoj smo zatečeni kao „tvraca što je zemlja vara“. Njegov pjesnički subjekt nije crkva već vasiona i u njoj čovjek – *luča mikrokozma*.

Antidogmatska misao

Biblija jeste dio Njogoševih lektira (kao i antičko umstvo) ali više asimilovana na egzistencijalno-filozofski, a manje na evanđeoski način. Tvorac je više metafizičje, zametafizičje, kosmoličje nego apsolut u najužem značenju te riječi. Taj apsolut može biti Bog ali koliko biblijskog još više vanbiblijskog dosega. Njogoš teologiju ne odbacuje ali je njegov pjesnički talenat nadvisuje na svoj način. On vjeruje u duh metafizike, u sopstvenu ekstatu njene recepcije. Književnost je tu oblik supstitucije za religijsko vrijeme. Hegel kaže: „Nije život duha onaj život koji se boji smrti i ostaje čist pred pustoši, već je život duha onaj koji je podnosi i u njoj opstajava“.

Njogoševa kosmogonika nije zatvorena već uvijek ostaje u nekim neprestanim sferama u dijalektici između haosa i harmonije. On ne traži pomirenje sa svojom mišlju, sa svojim dualizmom koji ga neprestano opsijeda, već je prema njoj zahtjevan do mogućnosti koje to umne sile imaju. On više teži ka neoznačenosti nego ka konačnoj označenosti svijeta. Čovjek je svemoguć poput božanstva onoliko koliko je antidogmatska njegova misao. Njogoševa ikona je poezija i čovjek u njoj. Poezija je kosmičkog porijekla a njegov mir je njegov nemir s dualizmom kojeg se ljudska priroda ne može osloboditi niti s bogomoljstvom niti bez njega. Njogoševa religija koja je do sada bila stereotipna osnova u pristupu ovom djelu, onoliko je religija koliko je svaka poezija metafizički supstrat svijeta. Pjesnik *Luče mikrokosme* doticao se religije onoliko koliko su smrtnost i besmrtnost i biblijska kanonika, sastavni dio čovjekovog filozofiranja i poetiziranja. Za što spokojnijom samospoznajom ne bi li što manje zapiralo naše, ljudsko, saznanje. Njogoš je tragao za zlatnim runom svjetskog duha i njegove poetičke nepotrošivosti. On nije ogrezao u strogo religijskom već u sveopštem, umnom, diskursu svijeta. Sve je u *Luči*, u njenih šest pjevanja, neponovljivi sažetak elemenata koji poetsko-filozofski i ontološki izazov svijeta čine paskalovski razuđenim i platonovski ozarenim. Njogoš je filozof koji pjeva, erudita koji poetizuje, mistik i gnostik koji gleda tamo „đe udara more o mramorje“ i autor koji je postavljao suštinsko pitanje čovjekove egzistencije:

„Teško li se u polet puštati
Na lađici krila raspetijeh
U besakrajni okean vazdušni“.

U sjenci epskog

Čitajući *Luču mikrokozmu* postajemo dio tajanstvenog koje se rađa između introspekcije i reinkarnacije našeg usuda. Između Tvorca vaseljene i Tvorca poezije. Ona se ispostavila iz kreacije koja je bljesnula kao zlatonosne munje iznad Lovćena. Sav Njegoš, a posebno *Luča mikrokozma* proplamsala je iz ogromnog grma lične i kosmičke samoće, iz svog istorijskog i intelektualnog usuda. Vladika Rade je proizašao iz samoće koja nije fizička već samoća u kojoj čovjekov um počinje da posjeduje cio svijet postajući njegova čestica. Nijesu u cetinjsko seoce svog vremena Njegoš i njegova *Luča mikrokozma* pali s neba ka kojem streme, već ovaj poetsko-filozofski spjev ima svoje ishodište u Njegoševoj bogatoj biblioteci, u evropskoj lektiri i, naravno, u urođenoj lucidnosti Vladike i gospodara Crne Gore.

Zašto *Luča mikrokozma* nije imala frekventniju, dublju, „popularniju“, usredtočniju, ili disperzivniju recepciju? Zašto je formalno stajala na vrhu a suštinski negđe po strani crnogorske književnosti? Zašto joj nije posvećivano onoliko pažnje, iščitavanja i fokusiranja, koliko nameće njena književna težina? Da li je riječ o plemensko-provincijskim predrasudama da je *Luča mikrokozma* književno djelo sa isuviše apartnom, hermetičnom, poetikom, drevnim jezikom; da je sa aspekta borbene, tradicijske, književnosti isuviše sterilna; da se radi o štivu koje se ne može čitati niti sa semantičkog niti sa leksičkog aspekta, da je komplikovano do odbacivanja; da nema superiornu, deseteračku poletnost, te da nije, maltene, u toj ravni ni približno raspjevanosti *Gorskog vijenca*? *Gorski vijenac* može i da se gusla a *Luča* se ne da ni otvoriti!

Problem recepcije – filozofija palanke

U odgovoru na ova pitajna ne može se, svakako, biti dovoljno dorečen. Riječ je o problemu i načinu recepcije književnog djela uopšte, odnosno, o onom što je u domenu teorije čitanja i odnosa pisca i čitaoca, njihove sinergije ili divergentnosti. O moći i kvalitetu interpretacije. O identifikaciji sa piscem ili bjekstvu od njegove tajanstvenosti i refleksivnosti. O raskošnom ili o oskudnom čitanju. O pojedinačnom intelektualnom i poetskom mobilitetu. O estetičkom, filozofskom i svakom drugom predznanju. O umjeću popularisanja jednog djela i otvorenosti za tumačenje njegove kompleksnosti. I, konačno, nadmetanju s piscem zahvaljujući nesvakidašnjoj, impresivnoj, misiji njegovog djela.

Prije svega trebalo bi poći od činjenice da je *Luča mikrokozma* univerzalni tekst kako po tematici, tako i po autorskoj realizaciji; da je riječ o starodobnoj i novodobnoj poetici bez čega bi Njegoševa misao u kam očajala ili se brzo ugasila. Takođe, se mora imati u vidu i jedan veoma bitan, možda i presudan aspekt koji se svodi na kulturološku, istorijsku i mentalitetsku, pa i civilizacijsku ambijentalnost u kojoj je *Luča* nastajala i ostajala sve do danas sa tim manje ili više pratećim recidivima. Njen čitalac je morao biti skoro idealan, elitnog senzibiliteta. Čitalac koji je raskinuo sa očekivanjima da je literatura nešto lako čitljivo i nešto što je slušljivo; nešto što se po inerciji, po površnoj književnoj matrici, naslanja na živu ili mrtvu usmenu tradiciju, odnosno, na duh narodne književnosti a ne na književnu, estetsku i vizionarsku literaturu svjetskog formata. Problem recepcije, odnosno, profila čitaoca je i problem moderne, pogotovo, postmoderne literature, poezije naročito. Da, hermetična je *Luča mikrokozma* ali

hermeneutika sa svim svojim semiotičkim, dijalektičkim i teorijskim sistemima i gvozdena vrata otvara. Hermetičnost *Luče* čini ljepotu njene poetske i filozofske snage. Niče je govorio: „Nije lako razumjeti tuđu krv, mrzim besposlene čitaoce“. Hermetičnost teksta je duboko unutrašnja, refleksivno-semiotička i artistska transformacija iskustvenog. To je autorsko očitavanje samog sebe i iskazivanje egzistencijalnog stanja svoje svijesti. Bez tog procesa sublimacije i usložnjavanja svekolike recepcije nema umjetnosti. Ne poučavamo mi svijet, već on nas. A on je toliko tajanstven da ga nikakva simplifikativnost ne može učiniti boljim. Što ga više ne razumijemo više ga otkrivamo. Plemensko-palanačko sučeljavanje sa njim uvijek je na gubitku iako toga nije svjesno. Ono je mjesno mišljenje o mjesnom mišljenju. Samo sebe sito, žilavo i okrutno.

U *Beleškama*, drugom poglavlju knjige *Filozofija palanke*, Radomir Konstantinović kaže: „Nepogrešnom nagonском slutnjom, pleme oseća da je usamljenost kao bezpredmetnost, sama univerzalnost, svet. Ono oseća da je usamljivanje ne samo odvajanje pojedinca od njega, već preobraženje njegovo u svet: to, protiv čega se ono okreće nije pojedinac već svet. Ako ne dozvoljava usamljivanje, to je zato što ne dozvoljava svet; usamljivanje je ograničavanje samo u odnosu na pleme kao ograničavajuće: ono je ograničavanje prema ograničeno–ograničavajućem. Ono je tehnika uopštavanja, posvećivanja. Ono progovara kroz Njegoša (u *Luči mikrokozma*, u nekim trenucima *Gorskog vijenca*, u njegovim ljubavno-filozofskim stihovima), odvajajući od plemena, što je duh plemenski nepogrešno osjetio, slaveći *Gorski vijenac*, koji je poema roda i za rod, a potpuno (do danas) prećutkujući *Luču mikrokozma*. Nerazumevanje mikrokosmičkog Njegoša, iz *Luče*, nije nerazumevanje, već naprotiv, razumevanje ovog

mikrokosmičko-univerzalnog, van-rodovskog stava kome vodi usamljivanje, razumevanje kome će i sam Njegoš, koji je i usamljenost ali i pleme, dati jasnog izražaja, pa i podsticaja, lomeći se između plemena i usamljenosti (sveta), između apsolutne poezije kao apsolutnog saznanja: *Svemogućstvo svetom tajnom šapti / samo duša plamena poete* kao poziv na „posao“ plemenu posvećen (njegovom jedinstvu ka državi i državnosti) koji, upravo, plemenskom svojom suštinom, zahteva akciju („*poso*“) odupirući se mišljenju kao rasejavanju ovog pregalaštva...“

Sa *Lučom mikrokozmom* Njegoš je inaugurisao visoke književne standarde ne samo u nacionalnoj literaturi. Zato mnogo veći stepen njene asimilacije i akumulacije u književne tokove značice i dodatnu energiju pogotovo, univerzalističku, u razvoju nacionalne literature. Pri tom, naravno, ne očekujemo da će se stihovi *Luče* znati napamet poput onih iz *Gorskog vijenca* ali će vraćanje Njegoševom mikrokosmosu uvijek biti nov podstaj, mjera stvari. Jer, koliko god *Gorski vijenac* imao prednosti, Njegoš je sebe, ipak, pronašao u *Luči mikrokozmi*.

Sve ostalo je sukob plemenskog i svjetskog duha. Njegoš je bio sam sa cijelim svijetom u Biljardi.